

Woensdag 15.04

Plenaire lezing

Hoe jongvolwassenen hun lezen delen en wat we daarvan kunnen leren

Moniek Kuijpers (Universiteit van Bazel)

Binnen de empirische literatuurwetenschappen, een veld waar ik nu bijna 16 jaar in werk, is het idee van de ideale lezer nooit helemaal verdwenen. We doen graag alsof wij empirische onderzoekers de enige zijn die de 'echte' lezer bestuderen, en daarmee voorbij zijn gegaan aan *reader response criticism* en *Isers implied reader*. Maar natuurlijk zijn empirische experimenten ook maar simulaties en spelen de vooroordelen van de wetenschapper ook hier een grote rol.

De groep lezers die wat dat betreft misschien het meest te verduren heeft van onze – literatuurwetenschappelijke – ideeën over wat een ideale lezer zou moeten zijn, zijn jongvolwassenen. Als ze al empirisch onderzocht worden, worden ze vaak onderworpen aan bepaalde teksten en literatuurwetenschappelijke theorieën die niet per se passen bij hoe zij zelf graag lezen.

Mijn huidige onderzoeksproject 'Shared Reading in the Age of Digitalization' werd geboren uit een nieuwsgierigheid naar alle vormen van lezen die we missen in ons onderzoek door te blijven focussen op het 'close', 'deep' en kritische lezen dat geprezen wordt binnen de literatuurwetenschappen. Het waardeoordeel dat daarin zit – en dat jongvolwassenen haarscherp aanvoelen en vaak aangeven als de reden waarom ze hun plezier in lezen hebben verloren op school – is doorgedrongen tot hoe we leesvaardigheid testen. Maar wat als het lezen van jongvolwassenen doorontwikkeld is en onze meetinstrumenten niet meer op kunnen pikken wat en hoe hedendaagse jongeren lezen? Dat zou een heel vertekend beeld geven van de leesvaardigheid van jongeren.

Door niet te onderzoeken wat jonge lezers daadwerkelijk doen wanneer ze lezen, lopen we waardevolle informatie mis, die we zouden kunnen gebruiken om onze ideeën van een ideale lezer en leesvaardigheid bij te stellen, zodat literatuuronderwijs niet afschrikt, maar enthousiasmeert. Daarom heb ik in mijn onderzoeksproject twee *shared reading*-groepen voor jongvolwassenen gevolgd die samen korte verhalen en gedichten lezen. Centraal stond de wijze waarop de tekst bij de groepsleden resoneert, niet hoe de tekst geïnterpreteerd zou moeten worden. Ook heb ik 30 jongvolwassenen van over de hele wereld geïnterviewd over hun 'Digital Social Reading' gewoontes, waarbij ik onderzocht waarom en op welke manier jongvolwassenen hun lezen delen met anderen online. In mijn presentatie wil ik de resultaten delen van deze twee studies waarin het woord is aan de jongvolwassenen zelf.

Bio

Moniek Kuijpers is universitair docent empirische literatuurwetenschap aan het Digital Humanities Lab van de Universiteit van Bazel in Zwitserland. Ze leidt momenteel een onderzoeksgroep die werkt aan het project 'Shared Reading in the Age of Digitalization', gefinancierd door de Eccellenza-subsidie van de Zwitserse National Science Foundation. Haar termijn als voorzitter van de International Society for the Empirical Study of Literature (IGEL) is onlangs beëindigd en ze is nu hoofdredacteur van het wetenschappelijke tijdschrift *Scientific Study of Literature*. Haar onderzoek is inherent interdisciplinair en gepubliceerd in verschillende vakbladen uit de psychologie, literatuurstudies, digitale geesteswetenschappen en cultuuranalyse. De focus van het meeste van haar onderzoek ligt op de ervaring van narratieve absorptie tijdens lezen, maar ze onderzoekt ook *digital social reading*, en de effecten van *shared reading* op mentaal welzijn, leesgewoonten en klimaatangst. In haar onderwijs legt ze de nadruk op het doceren van experimentele methoden en statistiek aan studenten in de geesteswetenschappen om hun begrip van de onderliggende processen en de mogelijke effecten van literair lezen te versterken.

Sessie 1: lezen voorbij de norm (1)

BAD READERS! Selectief Lezen, Emo-lezen, Skimmen, Niet-Lezen en Morele Paniek - Inge van de Ven (Tilburg University)

'Jongeren in ons land behoren tot de slechtste en minst gemotiveerde lezers ter wereld' (Van Dijk et al. 2022). Slechte lezers lezen niet of niet genoeg, de verkeerde dingen, op de verkeerde manier en om de verkeerde redenen. Maar wat telt eigenlijk als lezen? Zulke diagnoses en hun onderscheid tussen 'goed' en 'slecht' lezen zijn vergelijkbaar met de regels van de New Critics: *the intentional* en *affective fallacies*; *the heresy of paraphrase*, vertaald naar de (post)digitale cultuur. Dit paper onderzoekt momenten waarop 'mislezingen' uitgroeiden tot publieke controverse of morele paniek/'technopaniek' (Marwick 2008), waaronder mogelijk: (1) jongeren die Colleen Hoover bespreken op TikTok met emoties als interpretatieve leidraad; (2) scholieren die *Het Achterhuis* leren kennen via hertalingen en graphic novels, wat leidt tot zorgen over de vervlakking van historisch bewustzijn; (3) de mediapaniek rond het uitbesteden van lezen aan AI-tools. Aanvullend kunnen internationale controverses worden meegenomen, zoals jongeren die de Netflixserie *13 Reasons Why* (2017) verkeerd lezen en zelfs imiteren (*copycatreading* of *-viewing*) en de 'mislezingen' van Harry Potter door lezers die het ofwel als queer-affirmatief, ofwel als reactionair lezen.

Theoretisch sluit dit aan bij Rita Felski's postkritische benadering en Yves Citton's pleidooi voor een pluraliteit van aandachtsvormen. Ook haak ik aan bij een bredere theorie-traditie rond *bad reading*: van Stanley Fish' interpretatieve gemeenschappen via Jane Tompkins' pleidooi voor een meer pragmatische, gebruiksgesichte leesopvatting, tot Best en Marcus' *surface reading*. Deze perspectieven laten zien dat wat als 'mislezing' wordt aangemerkt vaak meer zegt over disciplinaire normen en culturele macht dan over de lezers zelf. De hedendaagse regels van 'goed lezen' getuigen van angst voor verlies van culturele controle. Skimmen, emo-lezen, of zelfs niet-lezen hoeven geen symptomen van verval te zijn, maar wijzen op verschuivende normen van tekstueel en cultureel engagement. Zo kunnen ze worden gezien als legitieme praktijken in een veranderend attentie-ecosysteem. Dit paper pleit daarom voor een herwaardering van de diversiteit aan leeswijzen. Zoals de geschiedenis uitwijst: het 'slechte lezen' van vandaag kan het goede lezen van morgen zijn.

Bibliografie

Best, S. & Sharon, M. (2009). Surface Reading: An Introduction. *Representations*, 108, 1–21.

Yves, C. (2017). *The Ecology of Attention*. Vert. Barnaby Norman. Polity Press.

Van Dijk, Y., Hamel, M., Klaver, M-J. & Stronks, E. (2022). *Omdat Lezen Loont. Op naar effectief leesonderwijs in Nederland*. Pica.

Felski, R. (2015). *The Limits of Critique*. The University of Chicago Press.

Fish, S. (1980). *Is there a text in this class?: The authority of interpretive communities*. Harvard University Press.

Marwick, A. E. (2008). To catch a predator? The MySpace moral panic. *First Monday*, 13(6). <https://doi.org/10.5210/fm.v13i6.2152>

Tompkins, J. (1988). *Fighting Words: Unlearning to Write the Critical Essay*. *The Georgia Review*, 42(3), 585-590.

Hup, door de cycloon! Anti-mimesis als leeswijze in Johan Herrenbergs *Nederhalfgrond* (2018) en *Oppershelfgrond* (2023) - Jan-Bart Claes (Universiteit Gent)

Hoe lezen wij literair experiment? Experimentele verhalen confronteren ons met anti-mimesis door mimesis oftewel een waarachtige representatie te ondermijnen. Niet alleen moeten we betekenis geven aan een dergelijke geproblematiseerde verbeelding, dat moet ook gebeuren zonder de tekst onschadelijk te maken. Lectuur en interpretatie mogen niet ten koste gaan van het experiment. Dat kan door na te gaan welke narratieve verwachtingen literair experiment uitdaagt en hoe het experiment die veronderstellingen bijstelt. Daarom stel ik anti-mimesis voor als een dialectische leeswijze, die de kennis van verhaalconventies en de ontregeling daarvan samenbrengt. Dat oriënteer ik op de onnatuurlijke narratologie, waar literatuurwetenschappers nadenken over de manieren waarop romanexperimenten onze leeskaders aanpassen. Anti-mimesis zal ik vervolgens gebruiken om de extreme vertelwijze in Johan Herrenbergs 'cyclooncycclus' te lezen.

Te lang om bij te houden: de retorische effecten van lengte in *Alkibiades* (2023) van Ilja Leonard Pfeijffer - Simon Vaes (Universiteit Gent)

In de roman *Alkibiades* (2023) van Ilja Leonard Pfeijffer probeert de veroordeelde verrader Alkibiades zijn onschuld te bewijzen aan een jury van Atheense mannen door aan te tonen dat zijn handelingen altijd gericht waren op de redding van de Atheense democratie. Alkibiades benut als geoefend redenaar een arsenaal aan stijlfiguren en retorische vormen om dit betoog kracht bij te zetten. Deze lezing stelt dat we de lengte van de vertelling kunnen beschouwen als een van die retorische vormen en stelt de vraag: wat is het retorische effect van lengte op het oordeel van het aangesproken en reële publiek van Alkibiades? Mijn hypothese is dat de lengte van Alkibiades' vertelling de juridische beoordeling van zijn daden bemoeilijkt. Ik benader deze stelling aan de hand van James Phelans notie van tekstuele recalcitrantie: de idee dat de verteller de vlotte interpretatie door een publiek tegenwerkt. Alkibiades hanteert een populistische strategie waarmee hij niet zozeer zijn eigen onschuld bewijst, maar wel voldoende onzekerheid zaait, zodat een totale afkeuring van zijn persoon uitblijft. De lengte van zijn verhaal biedt ruimte voor meer en meer details die zijn betoog ondersteunen, maar die het tegelijkertijd ook moeilijker maken voor het publiek om relevante van niet relevante informatie te onderscheiden. David Letzter noemde in zijn studie naar de aandacht van lezers in lange romans deze veelheid van niet-relevante details ook wel *cruft*. Voor Alkibiades is lengte de mogelijksvoorwaarde om genoeg *cruft* te creëren die de aandacht afleidt van precies die handelingen die zijn betoog tegenspreken. Zo krijgen we een betere kijk op de effecten die de lengte van deze megaroman op haar publiek uitoefent.

Sessie 2: panel 'samenlezen' (1)

Reflecties op een zorgzame leespraktijk

Carine Jacobs (Universiteit Gent, CHARM)

Ann Soubry (Sint-Rembert Torhout)

Xenia Dees (Universiteit Groningen)

Jürgen Pieters (Universiteit Gent, CHARM)

Sinds de ontwikkeling ervan in het eerste decennium van de 21e eeuw is de praktijk van het 'Shared Reading' (hierna SR) geïntroduceerd in diverse zorgcontexten en contexten van verhoogde kwetsbaarheid. Intussen is de aanpak ook op grote schaal verspreid, met name in West- en Noord-Europa. SR wordt toegepast in uiteenlopende contexten, zoals ziekenhuizen, scholen, psychiatrische instellingen, bejaardentehuizen, gevangenissen, maar ook in bibliotheken en culturele organisaties, niet alleen in het Verenigd Koninkrijk (waar de praktijk is ontstaan, zie Davis 2009), maar ook in de Scandinavische landen (Forslid et al. 2022), Nederland en België (Raes 2020). SR wordt omarmd als een methode die de band tussen deelnemers versterkt en hen inspireert om zich met literaire teksten bezig te houden op een manier die verder gaat dan de traditionele literaire analyse. De praktijk is gebaseerd op collectief lezen en open discussies tussen deelnemers en een leesbegeleider. De methodiek wordt geprezen om zijn vermogen om het welzijn te verbeteren, sociale banden te versterken en persoonlijke reflectie, en zelfs transformatie, te stimuleren. Eerder onderzoek heeft vooral gewezen op de psychologische en therapeutische voordelen van SR. Vooralsnog ontbreekt een conceptueel kader dat rekening houdt met de systematische wisselwerking in SR tussen teksten, deelnemers, leesbegeleiders en de specifieke materiële en institutionele context waarin SR-sessies plaatsvinden. Het is op dit punt dat het panel een bijdrage beoogt aan toekomstig en lopend onderzoek.

SR wordt vaak verondersteld een uniform effect te hebben op diverse groepen deelnemers in verschillende contexten. Dit panel wil deze leemte in het onderzoek opvullen door een vergelijkend perspectief te hanteren: in plaats van zich te concentreren op de effecten van SR binnen één enkele, geïsoleerde groep, wil het panel de praktijk ervan in meerdere, verschillende contexten onderzoeken. Daarmee dagen we de gangbare veronderstelling uit dat SR een universeel effectieve methode is, onafhankelijk van de institutionele en sociale context waarin het wordt toegepast. Door de dynamische interacties tussen tekstuele strategieën, de samenstelling van de deelnemersgroep, de begeleiding door leesbegeleiders en de materiële en institutionele omstandigheden waarin de leespraktijk plaatsvindt, op de voorgrond te plaatsen, willen we de kennis over zowel de theoretische grondslagen als de praktische toepassing van SR vergroten en ervoor zorgen dat het zich blijft ontwikkelen als een responsieve en contextgevoelige praktijk van literaire betrokkenheid en zorg.

Carine Jacobs focust in haar bijdrage op samenlezen in een migratiecontext. Samenlezen met volwassen tweedetaalleerders (NT2) is een dialogische leespraktijk in een migratiecontext. Uitgangspunt is dat het verwerven van een tweede taal voor nieuwkomers niet louter een cognitief proces is, maar samengaat met ervaringen van migratie, verlies,

continuïteit en heroriëntatie. In leesgroepen komen literatuur en open gesprek samen, waardoor anderstalige deelnemers nieuwe manieren verkennen om zich te positioneren tussen talen, tussen sociale rollen en tussen verleden en toekomst. Zowel taalverwerving, narratieve identiteit en verbondenheid zijn hier van belang.

De bijdrage baseert zich op lopend kwalitatief onderzoek aan de Universiteit Gent waarin acht leesgroepen in het volwassenenonderwijs worden geobserveerd en geanalyseerd. Aandacht gaat naar drie kernelementen: de literaire tekst als derde gesprekspartner, de leesgroep als liminale ruimte en de dialogische interacties waarin betekenis, verhaal en taal gelijktijdig tot stand komen. Een eerste casus met traag lerende deelnemers op A1/A2-niveau toont welke teksten 'werken', en hoe zowel begeleiders als deelnemers het samenlezen duiden.

Ann Soubry bespreekt samenlezen in het literatuuronderwijs. Schoolgaande adolescenten die graag en veel lezen, vormen ook in meer theoretisch georiënteerde richtingen van het secundair onderwijs een minderheid. Hoewel veel jongeren al op jonge leeftijd met verhalen in aanraking kwamen, thuis via een voorleescultuur of op school via een gemotiveerde leerkracht, plaatsen zij het lezen van verhalen vaak onderaan hun lijst van vrijetijdsactiviteiten. Voor leerkrachten Nederlands betekent dit een voortdurende zoektocht naar werkvormen die leerlingen in het secundair onderwijs opnieuw warm maken voor lezen.

De lezing beschrijft een experiment met *shared reading* in het vierde jaar secundair onderwijs in doorstroomgerichte, domeinoverschrijdende studierichtingen. De leerlingen ervoeren deze leesmethode overwegend positief. Ze waardeerden vooral dat de sessies geen taak of puntenevaluatie inhielden, niet aanvoelden als een klassieke les en eerder functioneerden als een rustmoment binnen de drukke schooldag. Ook de informele en ontspannen setting droeg bij aan deze positieve ervaring. Als leerkrachten hoopten we daarnaast dat *shared reading* zou bijdragen aan het verwerven van nieuwe inzichten, bijvoorbeeld door leerlingen een verhaal met andere ogen te laten bekijken via de interpretaties van klasgenoten. De begeleiders van de verschillende groepen merkten die meerwaarde wel degelijk op. Ook de kwalitatieve analyse bevestigde dit effect, maar de leerlingen benoemden deze opbrengst zelf zelden expliciet.

Tegelijkertijd brachten de leerlingen ook enkele knelpunten naar voren. Sommigen ervoeren een groep van twaalf deelnemers als te groot om vrijuit te spreken. In vergelijking daarmee vonden zij de reeds gebruikte werkvorm van boekenbabbels in groepen van vier comfortabeler. Daarnaast vormt de organisatie van *shared reading* binnen de schoolcontext een duidelijke uitdaging. Klassen van twintig tot dertig leerlingen opsplitsen in kleinere groepen vraagt veel planning en vereist de inzet van begeleiders tijdens lesvrije momenten. Ook de keuze van het verhaal bleek bepalend: met een geschikte tekst kan de methode slagen, met een minder geschikte tekst niet.

Xenia Dees gaat dieper in op tekstkeuzes voor *shared reading*-groepen in een medische context. *Shared reading* (SR) is in opmars: sinds de oprichting van de *shared reading*-organisatie 'The Reader' in 2008 in het Verenigd Koninkrijk is het concept in ruim 19 andere landen geland en worden SR-groepen in diverse contexten georganiseerd. Ook het onderzoek naar SR komt steeds meer op. Waar de Universiteit van Liverpool al geruime tijd

aan 'The Reader' verbonden is om de praktijk van SR met het onderzoek te combineren, wordt er ook buiten het VK meer onderzoek verricht naar dit fenomeen. In deze studies wordt niet alleen de praktijk en het effect van SR onder de loep genomen, maar wordt er ook op metaniveau gereflecteerd op het onderzoek naar SR. Zo wijzen Järvholm et al. (2025) in een recent verschenen *scoping review* op verschillende tekortkomingen. Het gaat daarbij vooral over kwantitatieve studies met te kleine groepen voor statistisch significante resultaten, een gebrek aan controlegroepen bij de studies en weinig tot geen reflectie op de gekozen literatuur voor de sessies. Dit laatste punt is zeker bij SR in een medische context van belang, gezien er verschillende opvattingen bestaan over de heilzaamheid van literatuur bij ziekte: is afleiding (zoals in veel SR de standaard is) of juist herkenning (doorgaans het uitgangspunt van bibliotherapeutische initiatieven) beter voor het welzijn van de zieke. Daarnaast is er weinig aandacht voor de mogelijke negatieve gevolgen voor de participanten. Opnieuw is dit in de context van (mentale) ziekte iets om bij stil te staan. Zo is bijvoorbeeld bekend dat in de context van eetstoornissen teksten die direct over de ziekte gaan triggerend kunnen werken en het welzijn van de participant in die zin niet bevorderen (Troscianko 2018). In deze presentatie zal ik kijken naar verschillende theorieën vanuit zowel SR als bibliotherapie over tekstselectie. Vervolgens zal ik analyseren in hoeverre studies naar SR in een medische context reflecteren op de gekozen teksten. Tenslotte schets ik in een onderzoeksopzet hoe het effect van tekstselectie in de (medische) praktijk onderzocht zou kunnen worden.

In zijn lezing betoogt **Jürgen Pieters** dat de methodiek van het samenlezen kan worden gezien als een zorgpraktijk. Ik maak daarbij gebruik van een aantal begrippen van de Britse ontwikkelingspsycholoog Donald Winnicott, waarin ik vooral wil focussen op de leesgroep als *holding environment* en op de werking van de literaire tekst als *transitional object*. Ik maak voor de lezing gebruik van ervaringen uit een lange reeks van tweewekelijkse leessessies in een Gents rust- en verzorgingstehuis.

Sessie 3: kritische leesvaardigheid en burgerschap

Poststructuralisme in de klas - Yra van Dijk (Universiteit Leiden) & Marie-José Klaver

Het leesonderwijs staat in de schijnwerpers- door het toenemend aantal laaggeletterde jongeren, en door het lage niveau van deep reading in Nederland en Vlaanderen. Ook de toename van fake news en polarisering maakt dat we naar het leesonderwijs kijken om kritische, geletterde burgers te vormen (Van Dijk en Klaver, 2025). Maar bij alle aandacht voor hoeveel -of hoe weinig- er wordt gelezen door jongeren, blijft het belang van wat en hoe ze lezen in het onderwijs onderbelicht (Schüller-Schwierlein et al, 2022). In deze paper onderzoeken we de functie van literatuur in plaats van lectuur in het leesonderwijs, en presenteren een alternatief voor de bestaande didactiek. Die is ofwel veelal gericht op primaire, affectieve reacties, of juist op abstracte, gestolde thema's of op analytische lessen, waarbij te weinig naar de relatie tussen de inhoud en de vorm van de tekst wordt gekeken. We laten zien dat een op hermeneutiek gerichte didactiek (de klassieke close reading) literaire teksten zinvol maakt voor leesonderwijs in het algemeen, voor het zogenaamd 'begrijpend lezen', voor burgerschap en vooral: voor de leerling zelf. Voor kritische geletterdheid en voor het oefenen met analytisch, kritisch en creatief denken moeten leerlingen hun interpretaties en visies wel zelf onderbouwen, erover discussiëren en onderhandelen en ze daarna ook leren deconstrueren. Op die manier ontstaat een poststructuralisme-voor-in-de-klas (Johnson, 1985). Deconstructie is een oefening in lezen met begrip, maar ook een erkenning van Derrida's *différance*: van het uitstel en verschil waarin betekenisgeving nooit tot stilstand komt en altijd contextueel is. Openheid en spel kenmerken die literaire pedagogiek.

Een groter beeld: hedendaagse Nederlandse literatuur, NT2-leeservaring en burgerschapsvorming - Katja Tereshko (Vrije Universiteit Amsterdam) & Camille Welie (Vrije Universiteit Amsterdam)

In het NT2-onderwijs wordt literatuur vaak ingezet als middel voor taalverwerving, terwijl hedendaagse Nederlandstalige fictie cursisten ook de mogelijkheid biedt om in een veilige context thema's als migratie, identiteit en verbondenheid te verkennen. Deze interventiestudie, uitgevoerd door het LeesbevorderingsLab en VU-NT2, onderzoekt hoe moderne Nederlandse literatuur functioneert binnen meertalig literatuurlezen in de NT2-les, en hoe cursisten deze literatuur ervaren en waarderen.

Centraal staat een corpus van hedendaagse Nederlandstalige literaire teksten, geselecteerd op (1) talige haalbaarheid voor volwassen NT2-cursisten op B1-niveau en (2) thematische aansluiting bij migratie en verplaatsing. In de interventie werden onder meer teksten gelezen van Rob van Essen, Maartje Wortel, Thomas Verbogt, Kader Abdolah, Abdelkader Benali, Chika Unigwe, Sholeh Rezazadeh en Toon Tellegen. Tussen maart en juni 2025 werd volwassen NT2-cursisten gevraagd om wekelijks een kort literair verhaal te lezen in het Nederlands (T2), al dan niet voorafgegaan door een vertaling in hun moedertaal (T1). In de klassikale bespreking stonden taalontwikkeling, literaire interpretatie en reflectie op persoonlijke ervaringen centraal, met opdrachten rond identiteit en burgerschap. De onderzoeksofzet vergelijkt uitsluitend lezen in T2 met meertalig lezen (T1 + T2) met of

zonder besprekingen in de les en richt zich op effecten op (1) leesmotivatie, (2) woordenschatontwikkeling en (3) het gevoel van verbondenheid met de samenleving.

Naast kwantitatieve data (motivatiescores en woordenschatmetingen) analyseren we kwalitatieve interviewdata. In deze interviews verwoorden cursisten expliciet hoe zij Nederlandstalige literatuur percipiëren: als toegankelijk of juist uitdagend, als herkenbaar in thematiek, en als een bron van inzicht in de Nederlandse samenleving en literaire cultuur. Deze reacties laten zien hoe NT2-cursisten zich, via het lezen van hedendaagse Nederlandse teksten, positioneren als beginnende lezers van Nederlandstalige literatuur.

De bijdrage laat zien dat meertalig literatuurlezen in de NT2-les niet alleen taalverwerving en leesmotivatie ondersteunt, maar ook een ruimte creëert waarin hedendaagse Nederlandse literatuur kan functioneren als ontmoetingsplaats tussen taal, ervaring en burgerschapsvorming.

Kritisch lezen en literaire teksten - Thijs Keersmaekers (Katholieke Universiteit Leuven)

Zowel onderzoek als beleid leggen steevast een grote nadruk op het belang van leesvaardigheid om volwaardig deel te kunnen nemen aan de maatschappij. De lezer in de 21e eeuw wordt immers geconfronteerd met een ongereguleerd overaanbod aan informatie om te verwerken. Daarbij wordt hoe we lezen vaak in verband gebracht met hoe we onze rol als burger invullen: goede lezers zijn een inherent onderdeel van een democratische samenleving (Taalunie 2017; Heyvaert 2021; OESO 2021; Jerrim en Moss 2019; Schüller-Zwierlein, Mangen, Kovač en van der Weel 2022).

Door het veranderende leeslandschap is er meer aandacht voor bepaalde aspecten van lezen die in de huidige context aan belang winnen, en tegelijk onder druk lijken te staan. Terwijl de OESO 'kritisch' lezen centraal stelt (OESO 2021, D'hoker 2022), benadrukken anderen de rol van 'diep' lezen (Wolf 2018, Stichting Lezen 2023) of het belang van *higher-level reading* (Schüller-Zwierlein, Mangen, Kovač en van der Weel 2022).

De bijdrage gaat dieper in op deze vergelijkbare vormen van lezen. Bij elk van deze benaderingen is een grote rol weggelegd voor het onderwijs. Ze spelen daarnaast allen met de verwevenheid tussen lezen en kritisch denken, maar brengen daarbij eigen nuances aan. Het gaat ook steeds om ruim toepasbare vormen van lezen, die toch een specifieke rol voor literatuur vooropstellen: meer dan andere tekstsoorten geldt literatuur als een unieke ontwikkelingsruimte voor de vaardigheden die nodig zijn om deze vormen van lezen te beheersen. Dit vermogen van literatuur wordt geïllustreerd met voorbeelden uit de hedendaagse Belgische Nederlandstalige literatuur, met een nadruk op een onderwijscontext.

De bijdrage focust uiteindelijk op twee centrale vragen: wat wordt precies verstaan onder 'kritisch' lezen? En wat is de specifieke link tussen die kritische houding en literair lezen, tegenover bv. zakelijk lezen? Het doel is om een werkdefinitie te bieden voor een kritische leesvaardigheid die ingezet kan worden bij het lezen van literaire teksten en tegelijk oog heeft voor de maatschappelijke rol van lezen.

De bijdrage kadert binnen een project om lesmateriaal te ontwerpen waarbij literatuuronderwijs wordt ingezet om kritische leesvaardigheid en burgerschap te ontwikkelen. Het lesmateriaal is gericht op hedendaagse Belgische Nederlandstalige literatuur.

Bibliografie

D'hoker, E. (2022). *Leerlingen en literatuur*. Lannoo Campus.

Heyvaert, L. (2021). *Een leesoffensief voor Vlaanderen*. DOV en DCJM.

Jerrim, J. en Moss, G. (2019). 'The Link between Fiction and Teenagers' Reading Skills: International Evidence from the OECD PISA Study'. *British Educational Research Journal*, 45(1).

OESO. (2021). *21st-Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World*. OESO.

Schüller-Zwierlein, A., Mangen, A., Kovač, M., en van der Weel, A. (2022). 'Why higher-level reading is important'. *First Monday*, 27(5).

Stichting Lezen. (2023). *Aandacht voor diep lezen. Een blik op 21e-eeuwse geletterdheid*. Stichting Lezen.

Taalunie. (2017). *Iedereen taalcompetent! Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21ste eeuw*. Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie.

Wolf, M. (2019). *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. Harper.

Sessie 4: lezen voorbij de norm (2)

Het normatieve discours voorbij: een symbiotische lezing van Mariken Heitmans *De mierenkaravaan* (2024) - Alix Van Nieuwenhuyze (Universiteit Utrecht)

De mierenkaravaan (2024) van Mariken Heitman lijkt een roman vol binaire tegenstellingen. Hoofdpersonage Kiek, tuinder van middelbare leeftijd, krijgt de diagnose multiple sclerose en probeert de plotse uitsluiting van de maatschappij als 'zieke' te verwerken. Dit is echter niet de enige manier waarop Kiek van de norm afwijkt. Ook als lesbische (niet heteroseksuele), androgyn vrouw (niet mannelijk of vrouwelijk) valt ze buiten de norm. Kiek stuit met andere woorden telkens op 'absolute grenzen', binaire opposities waarbij, zoals Eve Kosofsky Sedgwick beschrijft in *Epistemology of the Closet* (1990), één pool telkens ondergeschikt is aan de andere (Sedgwick 1990, 10). Die ondergeschiktheid is niet intrinsiek, maar komt tot stand door het oordeel van de maatschappij: het zijn de ogen van haar omgeving die Kiek het gevoel bezorgen dat ze er niet bij hoort.

In haar roman breekt Heitman echter met die binaire opposities, niet zozeer door op zoek te gaan naar 'acceptatie', maar wel door integratie op narratief niveau. Er is een mysterieuze ik-verteller aan het woord, die kan worden gelezen als het ecosysteem van de tuin waarin het verhaal zich afspeelt. Heitman fuseert zo structureel alle lagen van haar roman: de taal, de natuur, de ziekte, en lesbische, androgyn Kiek behoren allen tot een gelijk geheel. Er treedt met andere woorden symbiose op: 'het samenleven van mensen, andere organismen en levenloze, al dan niet door hen gemaakte dingen' (De Mul 2024, 9). In het samenleven en samensmelten met de tuin, door de lens van de abstracte vertelinstantie, geraakt Kiek verlost van het normatieve kader dat zowel ziekte, androgynie als homoseksualiteit uitsluit.

Disability studies, queer theory en ecokritiek worden in deze lezing fundamenteel met elkaar verweven. Aan de hand van Arthur W. Franks *narrative wreckage* theorie en Michael Bury's *biological disruption*, onderzoek ik hoe de combinatie van deze verschillende disciplines via een symbiotische lezing aan normen voorbijgaat.

Bibliografie

Bury, M. (1982). 'Chronic illness as biographical disruption'. *Sociology of Health & Illness*, 4, 167-182.

Frank, A. W. (1995). *The Wounded Storyteller. Body, Illness, and Ethics*. The University of Chicago Press.

Mul de, J. (2024). *Welkom in het symbioceen*. Boom.

Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology Of The Closet*. University of California Press.

Naar een postseculiere vorm van lezen: narratieve onbetrouwbaarheid in Franca Treurs *Dorsvloer vol confetti* (2009) – Alexander Van de Sijpe (Universiteit Gent)

Sinds de jaren 1950 kent de Nederlandse literatuur een omvangrijke romantraditie waarin hoofdpersonages (al dan niet kritisch) positie innemen tegenover hun gereformeerde jeugd. Franca Treurs *Dorsvloer vol confetti* (2009) kan beschouwd worden als een 21ste-eeuws voorbeeld van die traditie, die terug te voeren valt naar het werk van Jan Wolkers, Jan

Siebelink en Maarten 't Hart. *In Dorsvloer vol confetti* groeit de jonge Katelijne op in een bevindelijk gereformeerd boerengezin op het Zeeuwse Walcheren. Naarmate de roman vordert, stelt Katelijne zich steeds meer vragen bij de religieuze overtuigingen van haar familieleden, zonder er volledig mee te breken. In het *Gereformeerd Dagblad* verschijnt bij publicatie van de roman een interview waarin drie gereformeerde lezers hun leeservaring van het boek bespreken (Ligtenberg 2010). Enerzijds loven sommigen de 'milde manier' waarop de roman de geloofscontext neerzet, anderzijds zou de roman vooroordelen bevestigen en net 'stigmatiserend' werken. Afgaand op deze lezersreacties lijkt de roman geen eenduidige houding aan te nemen tegenover het gereformeerde geloof. Via een retorisch-narratologische analyse beantwoord ik in deze presentatie de vraag in welke mate de roman een ambigue houding tegenover religie aanneemt en hoe die houding retorisch tot stand komt. Deze presentatie verkent zo een vorm van lezen die we 'postseculier' kunnen noemen, waarbij scherpe scheidslijnen tussen religie en seculariteit ter discussie worden gesteld (Van de Sijpe 2023, 350).

Ik beargumenteer dat de roman op het niveau van de verhaalwereld verbeeldt hoe Katelijne steeds meer vragen stelt bij de houdbaarheid van geloofsopvattingen, maar op het niveau van de vertelling vooral meerduidigheid tegenover religiositeit bewerkstelligt. Dat effect van ambiguïteit wordt gesorteerd via de narratieve onbetrouwbaarheid, die nauw samenhangt met de focalisatie door Katelijne. Die maakt duidelijk dat (i) Katelijne en haar broers weinig interesse tonen voor geloofsinhouden en (ii) Katelijnes denken over seksualiteit en andere religies sterk bepaald (of beperkt) is door haar religieuze omgeving. Doordat de eerder bedekte, heterodiëgetische verteller geen correcties of aanvullingen doorvoert op Katelijnes kinderlijke focalisatie blijft hun betekenis voor de roman als geheel sterk afhankelijk van de ideologische kaders van individuele lezers. Theorieën over narratieve onbetrouwbaarheid en narratieve communicatie (bv. Chatman 1978, 151; Phelan 2005, 2017), die ik kritisch in mijn lezing integreer, stellen ons in staat om de betekenis mogelijkheden van dergelijke passages voor uiteenlopende hypothetische lezersposities systematischer in kaart te brengen. De presentatie laat zo zien hoe de roman door zijn narratieve onbetrouwbaarheid lezers van uiteenlopende gezindten ruimte biedt om hun eigen interpretatiekaders op het verhaal te projecteren.

Bibliografie

Chatman, S. (1978). *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Cornell University Press.

Phelan, J. (2005). *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Cornell University Press.

Phelan, J. (2017). *Somebody Telling Somebody Else: A Rhetorical Poetics of Narrative*. The Ohio State University Press.

Ligtenberg, R. (2010, 9 januari). Klein verzet van buitenbeentje Katelijne. *Reformatorisch Dagblad*.

Van de Sijpe, A. (2023). Religieus of geseculariseerd? Postsecularisme als interpretatiekader voor christelijke referenties in Nederlandse romans. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 139(4), 329-354.

De frustratie van mentale schemata: cognitieve leesprocessen in Pol Hostes *High Key* (1995) - Robbe Desplenter (Universiteit Gent)

In *High Key* (1995) presenteert Pol Hoste een collage van 'monologen, dansen en verhalen' die zich afzet tegen de logica van de romanvorm. De fragmentarische vertelstijl, de nadruk op klank en ritme, en de thematisering van taal als incantatie maken van het boek een antiroman die de lezer dwingt tot cognitieve herstructurering. In het hoofdstuk 'Hist' wordt deze ondergraving expliciet: de schrijfster probeert haar geschiedenis te reconstrueren via alternatieve modellen zoals de 'zoen' of haar eigen lichaam als tekst. Deze strategieën activeren atypische schema's en vereisen een leeshouding die ambiguïteit en subjectiviteit omarmt.

Deze bijdrage onderzoekt hoe Pol Hostes laatpostmoderne roman *High Key* (1995) conventionele leesverwachtingen ondergraaft. Vertrekkend vanuit cognitieve schematheorieën (Kant, Eco, Bartlett, Schank & Abelson), analyseert deze studie hoe de roman mentale schema's (zoals scripts, frames en plans) destabiliseert en de lezer confronteert met een tekst die zich onttrekt aan traditionele interpretatiekaders.

Het theoretisch kader steunt op Eco's differentiatie tussen *cognitive type*, *nuclear content* en *molar content* (2000), en op inzichten uit de cognitieve poëtica (Cook 1995; Stockwell 2002). De casus toont hoe *High Key* niet alleen mentale schemata bevraagt, maar ook de epistemologische voorwaarden van literair begrip. De lezer wordt uitgedaagd om nieuwe interpretatieve strategieën te ontwikkelen die niet gericht zijn op resolutie, maar op resonantie en transformatie.

Bibliografie

Cook, G.W.D. (1995). *Discourse and literature: The interplay of form and mind*. Oxford University Press.

Couder, O. (2019). Don't be absurd: Absurdist humour in absurdist literature from a cognitive perspective [Doctoraatsthesis, Universiteit Gent].

Eco, U., & McEwen, A. (2000). *Kant and the platypus: Essays on language and cognition*. Harcourt.

Gerits, J. (1995). High Key of het imaginaire gebied van de taal overbelicht. *Dietsche Warande en Belfort*, 140, 535-539.

Hoste, P. (2002). High Key, de dans van de taal. *Dietsche Warande en Belfort*, 147, 196-199.

Schank, R.C., & Abelson, R.P. (1977). *Scripts, plans, goals and understanding: An inquiry into human knowledge structures*. Lawrence Erlbaum.

Stockwell, P. (2020). *Cognitive poetics: A new introduction* (2^e ed.). Routledge.

Vervaeck, B. (2013). Door de mazen van het net geglipt. Lyricisering in postmodern proza. *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis/Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 91(3), 655-684.

Zwaan, R.A., Magliano, J.P., & Graesser, A.C. (1995). Dimensions of situation model construction in narrative comprehension. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 21(2), 386-397.

Sessie 5: groepen lezers

Rationele critici en emotionele lezers? Vormen van lezen en oordelen in het literaire veld - Anne Oerlemans (Radboud Universiteit)

In het debat over literaire waarde en waardetoekenning wordt vaak een scherpe tegenstelling verondersteld tussen verschillende typen lezers. Professionele critici zouden literatuur lezen en beoordelen vanuit een rationele, analytische en objectiverende houding, terwijl niet-professionele lezers hun oordeel vooral baseren op persoonlijke leeservaringen en emotionele betrokkenheid. Deze bijdrage stelt de vraag in hoeverre deze veronderstelde tegenstelling standhoudt wanneer de feitelijke lees- en beoordelingspraktijken van verschillende groepen lezers met elkaar worden vergeleken.

Ik onderzocht welke evaluatieve criteria verschillende typen lezers hanteren bij de beoordeling van Nederlandstalige literaire debuten, en hoe deze criteria samenhangen met specifieke vormen van lezen en met de positie van de lezer in het literaire veld. Daarmee sluit het onderzoek aan bij vragen naar de plaats van de lezer in institutionele en niet-institutionele contexten van literaire waardetoekenning. Aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse vergeleek ik vier vormen van literaire kritiek: professionele dag- en weekbladkritiek, geredigeerde webkritiek, online lezersrecensies en de oordelen van de lezersjury van de ANV Debutantenprijs. De analyse richt zich op expliciete evaluatieve uitspraken en brengt in kaart welke waardencriteria worden ingezet en hoe deze worden gelegitimeerd.

De resultaten laten zien dat de gehanteerde beoordelingscriteria minder sterk uiteenlopen dan vaak wordt aangenomen. Wel blijkt dat professionele critici hun oordelen vaker expliciet objectiveren en legitimeren binnen bestaande poëtische en institutionele kaders. Lezersjury's en online lezers leggen daarentegen sterker de nadruk op hun subjectieve leeservaring. Emotionaliteit fungeert in deze contexten als een expliciet en legitiem waarderingscriterium: geraakt worden door een tekst vormt een centrale basis voor oordeelvorming. Tegelijkertijd is emotionaliteit ook aanwezig in de oordelen van professionele critici, zij het minder expliciet en vaker verweven met andere evaluatieve domeinen.

Deze bijdrage laat zien dat vormen van lezen en beoordelen worden beïnvloed door de context en positie van de lezer in het literaire veld, maar ook dat de grenzen tussen 'professioneel' en 'niet-professioneel' lezen poreuzer zijn dan vaak wordt verondersteld.

Lezende jongeren: empirisch onderzoek naar de aantrekkingskrachten van online lezersgemeenschappen - Semmy Claassen (Universiteit Utrecht)

Terwijl het voortgezet literatuuronderwijs kampt met uitdagingen rondom de afnemende leesvaardigheid en -motivatie van jongeren, is er een groep jongeren die het lezen viert in online lezersgemeenschappen. In de gemeenschappen 'BookTok', 'BookTube' en 'Bookstagram', respectievelijk op TikTok, YouTube en Instagram, interageren lezers met elkaar en met *content* van *bookfluencers*. Deze *content* gaat over het lezen, bespreken en kopen van boeken en andere leesgerelateerde activiteiten, zoals het bijhouden van een *reading journal* en het inrichten van een boekenkast.

In Nederland haalt 42% van de 12-25-jarigen boekentips van dergelijke online lezersgemeenschappen en 57% van degenen uit deze leeftijdsgroep die bekend is met BookTok leest weleens een boek dat ze daar voorbij zien komen (Nagelhout e.a. 2023). Volgens data uit het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten zijn 25-34-jarige vrouwen de grootste gebruikersgroep van BookTok (Townend 2024). Hoewel er steeds meer onderzoek naar de kenmerken van online lezersgemeenschappen is, ontbreekt empirisch onderzoek naar de aantrekkingskracht ervan op jonge en jongvolwassen lezers.

Om deze kloof te overbruggen presenteer ik empirisch onderzoek naar de aantrekkingskracht van online lezersgemeenschappen die ertoe hebben geleid dat sommige jongeren hun passie voor lezen (her)ontdekt hebben (Hart van Nederland 2021). Middels een vragenlijst onderzocht ik wat volgens 12-35-jarigen uit Nederland en Vlaanderen de belangrijkste elementen van online lezersgemeenschappen zijn. De vragenlijst is ontworpen op basis van mijn onderzoek naar de leesopvattingen die *bookfluencers* uitdragen in hun *content* op BookTok, BookTube en Bookstagram. De term 'leesopvattingen' leid ik af van het werk van Oversteegen (1982) over literatuuropvattingen en Butlers (1988) werk over genderperformativiteit. Ik definieer 'leesopvattingen' als de activiteit van het lezen als construct, zoals *performed* en gevormd door de herhaling van handelingen, gebaren en discursieve middelen (Claassen, in publicatie). De kwantitatieve vragenlijstresultaten vul ik aan met kwalitatieve resultaten die voortkomen uit *story circles* die ik uitvoer – een onderzoeksmethode die aansluit bij de peer-to-peer-dynamiek van online lezersgemeenschappen.

In deze bijdrage bespreek ik de vragenlijstresultaten en kijk ik vooruit naar manieren waarop kennis over de aantrekkingskrachten van online lezersgemeenschappen kunnen dienen als inspiratie voor het voortgezet literatuuronderwijs.

Bibliografie

Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519–531.

Claassen, S. (In publicatie). Conceptions of Reading in Online Reading Communities. In E. Wågghäll Nivre, J. Wrethed, De Muijnck, & A. Klishevich (reds.). *A Reading Crisis? The Challenges and Affordances of Reading Generally and Reading Fiction Specifically*. The Royal Swedish Academy of Letters, History, and Antiquities.

Hart van Nederland (2021, 22 juli). *TikTok krijgt jongeren aan het lezen dankzij #BookTok*.

Hart van Nederland. Geraadpleegd via

<https://www.hartvannederland.nl/entertainment/artikelen/tiktok-krijgt-jongeren-aan-het-lezen-dankzij-booktok>.

Nagelhout, E., Richards, C. & Qing, L. (2023). In de leeswereld van jongeren: Boeken lezen, lenen en kopen. Themameting 64. GfK. Geraadpleegd via kvbboekwerk.nl.

Oversteegen, J.J. (1982). *Beperkingen. Methodologische recepten en andere vooronderstellingen en vooroordelen in de moderne literatuurwetenschap*. Hes Uitgevers.

Townend, K. (4 januari, 2024). *BookTok Trends: Exploring Seasonal Reading Habits in the UK and the USA*. YouScan.

Klimaatleesclub voor studenten milieu-natuurwetenschappen: lezen en discussiëren van klimaatfictie als uitbreiding van kennis - Marjolein van Herten (Open Universiteit) & Marieke Winkler (Open Universiteit)

Een leesclub is een beproefde didactische aanpak in het (hoger) onderwijs (Van Herten & Van Voorst 2021; De Salvo 2023). Niet alleen binnen letterkundige studies maar ook daarbuiten wordt literatuur ingezet om de horizon te verbreden en om dialogisch leren te bevorderen. In deze presentatie gaan we in op de manier waarop leesclubs functioneren binnen de specifieke context van klimaatwetenschappelijk onderwijs en delen we graag de uitkomsten van een recente pilot onder studenten milieu-natuurwetenschappen van de Open Universiteit.

Via het concept van 'lived experience of climate change' is er binnen het klimaatwetenschappelijk onderwijs aandacht voor verschillende kennisvormen (Pérez Salgado, Wilson & Van der Klink 2014). In het leerproces is naast wetenschappelijke (fysiologische, ecologische) kennis plaats voor persoonlijke kennis en ervaring en ook voor kennis en ervaring die opgedaan wordt middels het lezen van fictie (Van Herten & Perez 2022). Met de 'Klimaatleesclub' (2024-2025) zijn we nagegaan hoe studenten de relatie leggen tussen het gelezen werk en hun klimaatwetenschappelijke kennis, en hoe het samen discussiëren daarin een rol speelde. Studenten en docenten bespraken achtereenvolgens Ian McEwans *Solar* (2010), Amitav Ghosh' *Gun Island* (2019), Eva Meijers *Zee Nu* (2022) en Rachel Carsons *Silent Spring* (1962).

Aan de hand van een online enquête hebben we o.a. onderzocht:

1. hoe studenten het lezen van klimaatfictie als klimaatexpert hebben ervaren;
2. of zij een verschillende houding bemerkten ten aanzien van fictie of non-fictie;
3. of het lezen van klimaatliteratuur hun houding t.a.v. klimaatverandering beïnvloedde;
4. of het lezen en bespreken van boeken invloed heeft gehad buiten de leesclub (gedrag, gesprekken, ...).

Het onderzoek laat zien dat de leesclub voor veel deelnemers een zinvolle aanvulling is op hun studie. We zien ook dat de didactische aanpak ruimte biedt voor verbeteringen, met name als het gaat om de transfer tussen de leesclubdiscussies en de manier waarop de studie wordt beleefd. Zo werd *Zee nu* door de deelnemers gewaardeerd vanwege de 'poëtische weergave' van 'de stem van de zee', maar vonden studenten het moeilijker het verhaal te verbinden aan de wetenschappelijke kennis.

Naar aanleiding van onze ervaringen met de discussies en de uitkomsten van het onderzoek wisselen we graag van gedachten met het publiek over de didactische aanpak van de pilot in het bijzonder en de didactische vormen die kennisintegratie zouden kunnen vergroten in het algemeen.

Bibliografie

De Salvo, G. (2023). 'Students as partners: enhancing employability skills through running transition book clubs'. *Journal of Learning Development in Higher Education*, 29.

Pérez Salgado, F., Wilson, G. en Van der Klink, M. (2014). Transforming academic knowledge and the concept of Lived Experience: Intervention Competence in an international e-learning programme. In: Azeiteiro, U.M., W. Leal Filho & S. Caeiro (eds.), *E-learning and Education for Sustainability*. Frankfurt am Main, 59-69.

Van Herten, M. en Van Voorst, S. (2021). 'Leesclubs in literatuuronderwijs.' *WODN Werkgroep Onderzoek Didactiek Nederlands (Ed.), Handboek Didactiek Nederlands. Levende Talen*.

Van Herten, M. en Perez, P. (2022). 'Ecocritical analysis of "glocal" essays on Lived Experiences of Climate Change in higher education'. *Frontiers in Sustainability*, 3.

Sessie 6: ruimtelijk lezen

Lezers in kaart - Gwennie Debergh (Universiteit Antwerpen)

In theorieën over de literaire ruimte is de kaart een geliefde metafoor: schrijvers worden vergeleken met cartografen die werelden op papier vastleggen, terwijl lezers die literaire werelden gebruiken om zich te oriënteren. In dat laatste geval doet de literatuur vaak dienst als een instrument voor *cognitive mapping*: volgens Fredric Jameson kunnen literaire teksten lezers een mentale gids aanreiken om vat te krijgen op een steeds complexer wordende wereld.

Wanneer kaarten letterlijk opduiken in literaire werken wordt de metafoor zowel concreet als gelaagd: de plattegronden kunnen in dat geval worden gelezen en bestudeerd door de personages in het verhaal, maar ook door de lezers erbuiten.

In het spoor van een aantal theorieën over de literaire ruimte die zijn ontstaan na de zogenaamde *spatial turn* wil ik het lezen van kaarten onderzoeken in romans en verhalen uit de naoorlogse Nederlandstalige literatuur. Het gaat daarbij om een veelheid aan mogelijkheden: ruimtelijke schetsen die voorafgaan aan het schrijven van een literaire tekst maar die niet in die tekst zelf voorkomen (cf. De plattegronden op de website van Anjet Daanje), getekende kaarten die zijn opgenomen aan het begin van een boek of die ergens middenin het verhaal opduiken, kaarten die werkelijke en fictieve werelden combineren, beschreven kaarten die een centrale rol spelen in het verhaal (bijvoorbeeld als thema, als leidmotief of als metafictionele metafoor) enzovoort. Aan de hand van een globale taxonomie en een aantal concrete analyses wil ik nagaan wat het lezen van kaarten ons leert over het interpreteren van de literaire ruimte.

Bibliografie

Sébastien, C. & Cartwright, W. (2014). Narrative Cartography: From Mapping Stories to the Narrative of maps and Mapping. *The Cartographic Journal*, 51(2), 101–106.

Peta, M. (2013). *Cartographic Strategies of Postmodernity*. Routledge.

Ryan, M. (2016). *Narrating Space/Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*. The Ohio State University Press.

Tally, R. (2014). *Literary Cartographies: Spatiality, Representation, and Narrative*. Palgrave MacMillan.

Tally, R. (2013). *Spatiality*. Routledge.

Turchi, P. (2011). *Maps of the Imagination. The Writer as Cartographer*. Trinity University Press.

Een verhaalruimte lezen: twee benaderingen van de novelle *Een slaapwandeling* (2000) van Hugo Claus - Joppe de Hoog (Katholieke Universiteit Leuven)

Veel verhalen in de westerse literaire canon zijn gestructureerd volgens het patroon van de reis of omzwerving, gaande van Homerus' *Odysee* tot Willem Elsschots *Het dwaallicht* (1946). Vaak worden daarin bestaande geografische ruimtes aangehaald en als het ware de

literatuur binnengebracht, wat vragen oproept over de omgang met de verhaalruimte in het leesproces. In welke mate beschouwen we die als referentieel dan wel functioneel of symbolisch? Ook *Een slaapwandeling* (2000), de laatste novelle van Hugo Claus, dient zich aan als een verhaal over de omzwervingen van de hoofdfiguur Luc. We volgen Luc op zijn tocht door een stedelijke ruimte die erg op Gent lijkt. Al gauw blijkt echter dat Luc wellicht dementerend is en dat zijn waarnemingen van de gebeurtenissen en de ruimte waarin hij zich bevindt hoogst vertroebeld zijn. Deze dubbelzinnige omgang met de ruimte nodigt uit tot een verkenning van de ruimtelijke aspecten van lezen en interpreteren.

In mijn bijdrage wil ik meer bepaald een tweeledige verkenning ondernemen. Een eerste lectuur kan worden omschreven als 'radicaal-mimetisch' (Sintobin 2012). Daarin ga ik ervan uit dat via de feilbare focalisator een onzeker beeld wordt geschilderd van een achterliggende, coherente ruimte, zodat de ervaringen van de dementerende op de lezer worden overgedragen. Die benadering confronteer ik vervolgens met een andere lectuur. Daarin vertrek ik vanuit het multidimensionale leesmodel dat Susan Stanford Friedman ontwikkelde op basis van Julia Kristeva's concept van 'spacialization' (Friedman 1993). De focus komt zo te liggen op het intertekstuele karakter van de narratieve ruimte: in de structuur ervan gaan andere verhalen schuil die mee betekenis genereren. Aan de hand daarvan zal ik laten zien hoe het 'radicaal-mimetische' voor Claus het uitgangspunt vormde voor een queeste met mythische allures.

Een pakhuis voor papierlozen: *Oroppa* geokritisch gelezen - Lodewijk Verduin (Universität zu Köln)

Geokritiek is een 'vorm van lezen' gericht op literaire ruimtes en hun relatie tot werkelijk bestaande plaatsen. Hoewel deze benadering werd ontwikkeld in de jaren nul en wereldwijd navolgers kent, heeft zij binnen de Neerlandistiek nog weinig voet aan de grond gekregen. Dit paper onderzoekt wat de geokritische methode zou kunnen toevoegen aan de hedendaagse letterkunde door haar toe te passen op een recent verschenen roman met een sterke ruimtelijk component: *Oroppa* (2024) van Safae el Khannoussi. Na een vergelijkende analyse van representaties van Amsterdam, Parijs en Tunis wordt een verschuiving van een letterlijk naar een metonymisch ruimtebegrip ingezet – en van geokritiek naar theorievorming over de maximalistische roman – om El Khannoussi's imaginaire schaduwwereld van 'het eenentwintigste arrondissement' te duiden in het licht van de eenentwintigste-eeuwse politieke realiteit.

Sessie 7: panel 'oscillerend lezen'

Oscillerend lezen van affectieve teksten in postfictionele tijden

Sander Bax (Universiteit Leiden)

Esther Op de Beek (Universiteit Leiden)

Anna Krýsová (Universiteit Leiden)

In een opiniestuk uit augustus 2025 beklaagt literair agent Paul Sebes zich over het verdwijnen van het boek uit het centrum van de cultuur. De 'Nederlandse literaire roman en literaire non-fictie' zouden terrein verliezen, 'als kunstvorm, als autonome denkwereld, als plaats waar complexiteit en morele ambiguïteit worden getolereerd'. Sebes noemt een grote waaier aan oorzaken voor de malaise: verengelsing, AI, commercialisering en de feminisering van het boekenvak. Met name dat laatste zorgt er volgens hem voor dat uitgevers zich richten op boeken met een 'relationele dynamiek', waarin troost en psychologisch inzicht centraal staan en waarin 'het persoonlijke en het traumatische' belangrijk zijn dan een 'verzonnen werkelijkheid'.

Sebes' opiniestuk staat niet op zichzelf. De afgelopen jaren wordt er zo nu en dan kritisch gereageerd op een literair-historische ontwikkeling die zich (niet alleen in Nederland) voordoet: fictie heeft het moeilijk, terwijl genres die 'voorbij de fictie' gaan steeds succesvoller worden. Waar de verkoopcijfers van romans teruglopen, liggen de boekhandels vol met literaire non-fictie, autobiografisch geïnspireerde teksten (autofictie), biografieën en andere niet-fictionele genres. De lezer van vandaag lijkt sterk behept met wat David Shields ooit 'reality hunger' noemde en volgens sommige literatuurwetenschappers zijn we in een tijd van 'post-fiction' terechtgekomen (cf. Timothy Bewes' *Free Indirect*). En dat terwijl fictionaliteit in de globale mediacultuur om ons heen juist schering en inslag is. Opiniemakers beschuldigen elkaar over en weer van het verspreiden van fake news, complottheorieën tieren welig online en mediagebruikers krijgen het steeds moeilijker om vast te stellen welke informatie te vertrouwen is.

In verschillende studies (Vitse en Demeyer 2021; Van Rooden 2022; Krýsová 2023) zijn termen gevonden om deze literatuurhistorische ontwikkeling positiever en constructiever te duiden als een reactie van de literatuur op die nieuwe neoliberale en postfictionele conditie. Demeyer & Vitse spreken met betrekking tot de generatie rondom de millennialschrijvers over een 'affectieve dominant' (die een epistemologische van het modernisme en de ontologische dominant van het postmodernisme vervangen zouden hebben), Krýsová laat zien dat er eerder sprake is van een heen-en-weer-bewegen ('oscilleren') tussen de verschillende dominanten en dat het een belangrijke uitdaging voor de lezer is om deze teksten niet alleen ideologiekritisch te lezen, maar dat werk waarin het affectieve centraal staat ook vraagt om een zogenaamde 'reparatieve' leeshouding.

In ons panel willen wij aan de hand van drie casussen onderzoeken welke consequenties deze literatuurhistorische ontwikkeling, die wij veel positiever waarderen dan Sebes doet, heeft voor de 21^e-eeuwse lezer. Omdat de teksten van de jongste generatie schrijvers andere eigenschappen hebben, wordt er van de lezer ook een andere, meer postkritische, affectieve

leeswijze en/of relationele leeswijze gevraagd (cf. Felski 2015, 2020; Op de Beek & Van Dijk 2019; Van Rooden 2015). In ons panel onderzoeken we hoe zo'n leeswijze eruit zou kunnen zien.

Anna Krýsová gaat in op het concept van 'oscillerend lezen'. Ze laat zien dat er niet zo zeer sprake is van een opeenvolging van dominanten, maar dat er binnen teksten een heen-en-weer-beweging kan zijn tussen het epistemologische, het ontologische en het affectieve. Aan de hand van de romans *Klont* (Maxim Februari, 2017), *Wij zijn licht* (Gerda Blees, 2020) en *Dennie is een star* (Maartje Wortel, 2019) laat ze zien dat het de lezer is die door het bewust inzetten van een bepaalde leeshouding de dominant van de tekst construeert. Door afwisselend een kritische ('paranoïde') en een postkritische ('reparatieve') lezing in te zetten, kan de lezer in beeld krijgen hoe de affectieve dynamiek een rol speelt in het interpretatieproces. In haar leeswijze presenteert Krýsová twee stappen. In de eerste plaats gaat ze op zoek naar de emoties en affecten van de personages in de teksten; ze sluit daarmee aan bij de werkwijze van Demeyer en Vitse. In de tweede plaats echter geeft Krýsová ook haar eigen affectieve reactie op de tekst een plaats in de analyse, waarmee haar lezing een reparatief en relationeel karakter krijgt. Wat hiermee naar voren komt is dat de oscillerende leeswijze bij deze drie romans met zeer uiteenlopende thematiek een hedendaagse zoektocht naar zingeving uitbeeldt.

Esther Op de Beek richt zich in haar bijdrage op oscillatie en *foregrounding* als tekstkenmerken en als leeshouding. Aan de hand van drie recente romans waarin toxische, soms ronduit gewelddadige relaties worden beschreven – *Ik, de ander* (2024) van Yante Wortel, *Kairos* (2021) van Jenny Erpenbeck en *Luister* (2023) van Sascha Bronwasser – stelt zij de vraag in hoeverre deze teksten een oscillerende leeswijze stimuleren, ofwel: ons laten schakelen tussen vraagstukken die we affectief, epistemologisch of ontologisch georiënteerd kunnen noemen. Dat roept ook de vraag op in hoeverre deze teksten de positie van de lezer manipuleren om zo de lezer mee gevangen te laten zitten in de beklemming van de verbeelde relatie, en dus een leeshouding afdwingen. Critici beschrijven hun leeservaring van deze romans met termen als 'keelsnoerend', 'wurgend', 'beklemmend', 'bedwelmend' of 'onontkoombaar'. Hoe dat effect tot stand komt, is uiteraard afhankelijk van de narratologische constructie van de romans en de kunstgrepen daarin. Daarbij ligt in deze romans sterke nadruk op de manier waarop relaties, inclusief het geweld daarin, vorm krijgen in wat we wel of niet (willen) voelen, zien en beluisteren. Maar ook het voelen, zien en luisteren door de lezer wordt beïnvloed, bijvoorbeeld door de gekozen perspectieven of verwijzingen naar (gewiste) geluidsopnames, brieven of documenten. In hoeverre stimuleren de romans ook het (blijven) stellen van kenvragen over die informatie of het stellen van vragen over de zijnsstatus van de tekst? En worden deze leeshoudingen (en het betekenispotentieel dat daaruit voorkomt) ook gerealiseerd, afgaande op de receptie van de teksten?

Sander Bax focust in zijn bijdrage op het gegeven dat in veel hedendaags proza gebruik wordt gemaakt van de apostrof: veel teksten bevatten een stem die expliciet een jij-figuur aanspreekt. Met deze literaire techniek geven auteurs vorm aan wat Demeyer & Vitse de 'affectieve crisis' hebben genoemd: via de jij-vorm wordt meer en minder succesvol geprobeerd verbindingen tot stand te brengen tussen spreker en aangesprokene in de tekst, maar misschien ook tussen auteur en lezer buiten de tekst. Een analyse van hoe dit mechanisme werkt in (de receptie van) enkele hedendaagse romans kan laten zien in welke mate de auteurs van (na) de millennialgeneratie geloven in het vermogen van literatuur om

te herstellen. In zijn lezing zal Bax dit demonstreren door de literaire communicatie in tekst en paratekst te analyseren in twee recente romans waarin depressie centraal staat: Lara Taveirnes *Wolf* (2024) en Lieselot Mariëns *Als de dieren* (2025). In zijn analyse van beide casussen richt Bax eerst de aandacht op de affectieve crisis die de personages in deze autofictionele teksten ervaren en hoe die ervaringen zich verhouden tot de persoonlijke ervaringen die de auteurs van de teksten in de publieke media verwoorden. Daarna analyseert Bax in welke mate de keuze voor de literaire techniek van de apostrof de lezer affectief bij de tekst betreft. Hij doet dat door de vraag te stellen wat er gebeurt als je deze teksten leest vanuit een postkritische en relationele leeshouding, waarin persoonlijke ervaringen verbonden worden aan de ervaringen van de personages en misschien zelfs aan die van de auteurs. Hoe kunnen deze teksten de lezer raken? En welke rol speelt de apostrof daarbij?

Bibliografie

Bax, S. (2024). *Schrijversmythen*. Prometheus.

Beek, E. Op de, en Dijk, Y. van. (2019). 2014. Niña Weijers en Nina Polak: een nieuwe generatie auteurs maakt naam. *DWB*, 3, 59-69.

Bewes, T. (2022). *Free indirect. The novel in a postfictional age*. Columbia University Press.

Demeyer, H., & Vitse, S. (2020). *Affectieve crisis, literair herstel. De romans van de millennialgeneratie*. Amsterdam University Press.

Felski, R. (2015). *The Limits of Critique*. The University of Chicago Press.

Felski, R. (2020). *Hooked. Art and Attachment*. The University of Chicago Press.

Krýsová, A. (2023). *Beyond Postmodernism. Oscillation, Reparation and Affect in Contemporary Dutch novels*. Leiden University Press.

Rooden, A. van (2015). *Literatuur, autonomie en engagement. Pleidooi voor een nieuw paradigma*. Amsterdam University Press.

Rooden, A. van (2022). Engagement for Engagement's Sake. An Ontological Rethinking of the Politics of Literature. *Aesthetic Investigations*, 5(2), 129-144.

Sebes, P. (2025, 9 augustus). Als het boek verdwijnt, verdwijnt ook het denken. *NRC Handelsblad*.

Sedgwick, E.K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press.

Shields, D. (2010). *Reality Hunger*. Knopf.

Sessie 8: panel 'literair lezen'

Literair lezen? Didactische perspectieven op leesstrategieën in een meertalige context

Lucas van der Deijl (Universiteit Groningen)

Feike Dietz (Universiteit van Amsterdam)

Beatrix van Dam (Universiteit Oldenburg)

Christina Lammer (Universiteit Paderborn, Universiteit Essen)

Het literatuuronderwijs in Nederland heeft de afgelopen decennia de 'herkende lezer' centraal gesteld, met als veronderstelling dat identificatie zou leiden tot waardering en plezier (Stronks en Van Dijk 2022). Met de ontwikkeling van nieuwe kerndoelen en eindtermen wordt nu geprobeerd om meer ruimte te maken voor analytisch en interpretatief lezen, geïnspireerd door literatuurwetenschappelijke werkwijzen en inzichten over de mogelijkheden die literatuur en lezen bieden om de wereld te begrijpen. Eén van de kernvragen is hoe we het analyserend en ervaringsgerichte lezen allebei een plek kunnen geven, niet als tegengestelde activiteiten, maar als complementaire leeswijzen.

De centrale vraag in dit panel is: wat betekent het voor de balans tussen analyserend en ervaringsgericht (leren) lezen als het Nederlands in contact komt met anderstalige contexten? Wat als niet-moedertaalsprekers die het Nederlands aan het leren zijn Nederlandse literatuur lezen? Of als (Nederlandse) leerlingen literatuur lezen in andere talen? Hoe gaan taal leren en literatuur (leren) lezen dan vruchtbaar samen in het voortgezet onderwijs? En is het dan (extra) belangrijk dat lezers eigenschappen delen met personages in teksten?

Dit panel heeft als doel de discussie over herkendend en analytisch lezen in het literatuuronderwijs te verrijken door het literatuuronderwijs vanuit een meertalig perspectief te bekijken. We stellen niet alleen literatuurdidactische benaderingen en lesmateriaal voor het lezen van literatuur in de les Nederlands in Nederland voor, maar ook voor het vreemdetalenonderwijs, zowel voor het Engels en Frans in Nederland als voor Nederlands als vreemde taal in Duitsland.

1) Taaloverstijgend lees- en literatuuronderwijs met de LitLab Leesclubs - Naomi ter Borg, Lucas van der Deijl (spreker), Feike Dietz (spreker) & Maaïke Koffeman

LitLab is een digitaal laboratorium voor literatuur onderzoeken en begrijpend lezen op de middelbare school. In samenwerking met docenten in het VO ontwikkelt de redactie van LitLab lesmateriaal voor het Nederlandse, Engelse en Franse lees- en literatuuronderwijs. Zo zijn er LitLab Leesclubs beschikbaar (Van der Deijl, Dietz & Stronks 2019) over 150 Nederlandse, 24 Engelse en 5 Franse titels. Met een interactieve werkvorm stimuleren deze Leesclubs leerlingen om met elkaar in discussie te gaan over een gedicht, dichtbundel, roman of toneeltekst. Het (leer)doel van de LitLab Leesclubs is dat leerlingen zich tegelijkertijd een herkende en een analytische / onderzoekende leesstrategie eigen maken. In deze bijdrage evalueren we of de werkvorm dat doel bereikt op basis van 840

webformulieren waarin leerlingen een oordeel vellen over het boek na afloop van een LitLab Leesclub, onderbouwd met argumenten uit hun discussie. Gesteund door deze evaluatieschetsen we de mogelijkheden van een geïntegreerde, taaloverstijgende didactiek voor lees- en literatuuronderwijs op basis van de verschillende werkvormen van LitLab.

2) Tussen (lees-)ervaringsgericht en analytisch? Literatuuronderwijs en leesstrategieën in de les Nederlands in Duitsland - Beatrix van Dam

Deze lezing schetst de situatie van het lees- en literatuuronderwijs binnen het vak Nederlands in Duitsland op basis van een enquête die werd uitgevoerd in de deelstaten Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen – de twee deelstaten waar op veel scholen Nederlands als keuzevak wordt aangeboden. Uit dit onderzoek komt de specifieke problematiek rond het lezen van literatuur in het Duitse NVT-onderwijs naar voren: aan de ene kant wordt het lezen van literaire teksten als waardevol ervaren, aan de andere kant als moeilijk en didactisch uitdagend (Viermann en Van Dam 2022). In veel gevallen leidt dat ertoe dat literatuur als ‘moeilijke’ tekstsoort pas met erg gevorderde scholieren wordt gelezen vanuit een leesperspectief dat op technische en analytische aspecten focust. Om deze ambivalente status van literatuur te begrijpen, plaats ik het vak Nederlands in een breder kader van literatuurdidactiek in het vreemdetalenonderwijs in Duitsland. Vanuit een historisch perspectief blijkt dat het literatuuronderwijs moet worden aangepast aan de nieuwe didactische context van competentiegericht vreemdetalenonderwijs. Ik geef een overzicht van bestaande oplossingen en werk uit hoe binnen het kader van het Lyrisch!-project ervaringsgericht literatuuronderwijs wordt ingezet om het lezen van literatuur laagdrempeliger te maken en meer te verbinden met de eisen van het competentiegerichte NVT-onderwijs (Van Dam en Dera 2022). Daarbij zoom ik in op de vraag in hoeverre ervaringsgerichte en analytische benaderingen van literatuur elkaar in de weg staan en stel ik mogelijkheden voor om deze leesstrategieën zo te combineren dat het lezen van literatuur in het voorgezet onderwijs recht doet aan de esthetische kwaliteit van literatuur zonder analytische vaardigheden te verwaarlozen (Van Dam 2023).

3) Studenten lezen – universitaire literatuurdidactiek voor het Nederlands - Christina Lammer

In deze bijdrage bespreek ik hoe inzichten uit de universitaire literatuurdidactiek van belang kan zijn voor universitaire docentenopleidingen Nederlands als vreemde taal in Duitsland (Caspari 2024; Cornelius e.a. 2020). Achtergrond van de lezing is een bescheiden enquête naar de toepassing van literatuurwetenschappelijke kennis tijdens het verwerven van literatuurdidactische competenties door studenten Neerlandistiek in Duitsland binnen de educatieve master (n6, tijdens het college “Literatur im Niederländischunterricht” (2021, Universität zu Köln)). De focus van de enquête geeft indirect inzicht op de invloed van het universitaire literatuuronderwijs op de tekst- en leeskeuze naast identiteitskenmerken van de studenten die later docenten willen worden. Door de introductie van de enquête stel ik ter discussie in hoeverre de Neerlandistiek er baat bij kan hebben identiteitskenmerken zoals gender, leeftijd, sociaal-culturele of financiële achtergrond te verzamelen van een grotere studentengroep en literatuurdidactische keuzes daardoor te laten beïnvloeden. Daarbij ga ik ook in op de vraag in hoeverre onderzoek naar leesgedrag van studenten Nederlands een perspectief toe kan voegen aan de gegroeide interesse naar het literatuuronderwijs binnen de les Nederlands als vreemde taal op middelbare scholen in Duitsland (cf. Van Dam en Dera 2022; Viermann en Van Dam, 2022).

Bibliografie

Caspari, D. (2024). Teachers teach as they were taught: Überlegungen zur fremdsprachlichen Lehre in der Hochschule und darüber hinaus. Konzeption, Gelingensbedingungen und Qualität fremd- und zweitsprachendidaktischer Hochschullehre. Arbeitspapiere der 44. Frühjahrskonferenz zur Erforschung des Fremdsprachenunterrichts, onder redactie van Eva Burwitz-Melzer, Claudia Riemer en Lars Schmelter. Narr Frencke Attempto Verlag, 19-28.

Cornelius, H. et al. (2020). Literaturvermittlung hoch3: Literaturdidaktik und Literaturwissenschaften im Dialog. Spotlights Lehre. Transferpaket zur Verzahnung und Vernetzung von Fachwissenschaft und Fachdidaktik., Universität Bremen, 53-58.

Stronks, E en Van Dijk, Y. (2022). Onderzoekend lezen: geïntegreerd leesonderwijs en de rol van de leerling als betekenisgever. Nederlandse Letterkunde, 27(1), 63-83.

Van Dam, B. en Dera, J. (2022) 'Lyrisch! (Lese-)Erfahrung als Zugang zu Literatur im Niederländischunterricht.' Nachbarsprache Niederländisch, 37, 73-92.

Van Dam, B. (2023). LYRISCH-KARIBISCH: Niederländisch lernen mit Literatur im postkolonialen Kontext. Nachbarsprache Niederländisch, 38, 41-58.

Van der Deijl, L., F. Dietz en E. Stronks (2019). 'De Litlab Leesclub: Lezen, discussiëren, onderzoeken.' Levende Talen Magazine, 106(6), 4-8.

Viermann, A. en Van Dam, B. (2022). 'Literarische Texte im Niederländischunterricht: Eine Umfrage unter Lehrkräften und Schüler:innen der Sekundarstufen I und II in Niedersachsen und Nordrhein-Westfalen.' Nachbarsprache Niederländisch, 37, 93-108.

Sessie 9: de reële lezer en schrijver

Nanogenetisch lezen, of: het verhaal van de sprongen door de tekst - Lamyk Bekius (Universiteit Antwerpen)

De tekstgenetica kent een decennialange traditie in het analyseren van manuscripten in papieren vorm, maar richt zich recent ook op digitale schrijfprocessen (Vauthier 2016; Ries 2017; Pulkkinen 2023; Bekius 2023, Buschenhenke 2025). Voor tekstgenetisch onderzoek van een digitaal schrijfproces maken toetsaanslagregistratieprogramma's of *keystroke loggers* het bijvoorbeeld mogelijk om het ontstaan van een tekst toetsaanslag voor toetsaanslag te volgen. Volgens Dirk Van Hulle (2022, xix) is de tekstgenetica niet alleen een methode om het schrijfproces te bestuderen, maar ook een leesstrategie. Weten hoe een tekst is gemaakt vergroot ons begrip ervan, zo luidt de premisse. Op welke manier kunnen toetsaanslagen ons de tekst dan beter doen begrijpen?

Deze bijdrage introduceert een vorm van nanogenetisch lezen. Nanogenese is de studie van de fijnmazige, opeenvolgende schrijfhandelingen en bewegingen tijdens de productie en revisie van tekst, zoals vastgelegd door middel van toetsaanslagregistratie (Bekius 2021, 2023). Dit tekstgenetische perspectief richt zich op de precieze acties en bewegingen van een auteur tijdens het digitaal produceren van een tekst: onder andere de 'sprongen' door de tekst, de exacte volgorde van nieuwe tekstproductie en revisies, de manier van typen, het moment dat bronnen op het internet geraadpleegd worden. Aan de hand van concrete voorbeelden uit de digitale schrijfprocessen van Nederlandse en Vlaamse auteurs – zoals te vinden op Nanogenesis Digital (Bekius 2024) – zal ik laten zien hoe een nanogenetische leeshouding ons bewust maakt van de kleine details en de werking van de tekst.

Bibliografie

Bekius, L. (2021). The Reconstruction of the Author's Movement Through the Text, or How to Encode Keystroke Logged Writing Processes in TEI-XML. *Variants*, 15–16, 3 - 43.

Bekius, L. (2023). 'Behind the Screens'. The Use of Keystroke Logging for Genetic Criticism Applied to Born-Digital Works of Literature. [Doctoraatsthesis, Universiteit van Amsterdam & Universiteit Antwerpen].

Bekius, Lamyk (red.). (2024). *Nanogenesis Digital*. Geraadpleegd via <https://nanogenesis-digital.github.io/>.

Buschenhenke, F. (2025). *Entering stories: decoding born-digital fiction writing through keystroke logging*. [Doctoraatsthesis, Universiteit van Amsterdam & Universiteit Antwerpen].

Pulkkinen, V. (2023). Kirjallisuudentutkijan näkökulma syntysähköisten käsikirjoitusten arkistointiin. *Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain*, 20(1): 48–65.

Ries, T. (2017). Philology and the Digital Writing Process. *Cahier voor literatuurwetenschap*, 9, 129-158.

Van Hulle, D. (2022). *Genetic Criticism: Tracing Creativity in Literature*. Oxford University Press.

Vauthier, B. (2016). Genetic Criticism Put to the Test by Digital Technology: Sounding out the (Mainly) Digital Genetic File of El Dorado. *Variants*, 12-13, 163-186.

Wie wordt gelezen? Een prosopografische blik op literaire consumptie in het hedendaagse Nederlandstalige literaire veld - Lisa Libbrecht (Universiteit Gent)

Waar Gilles Dorleijn en Kees van Rees (2006) het lezerspubliek in hun invloedrijke schema van het literaire veld nog positioneren als eindstation van het literaire circuit, klinkt er twintig jaar later een ander geluid. Recente stemmen pleiten voor een dynamischer en circulair model, waarin de lezer wordt beschouwd als een actieve en constitutieve factor binnen het literaire veld (cf. Bax e.a. 2022; Franssen 2022; Van der Starre 2021). In deze bijdrage onderzoek ik hoe de domeinen van materiële productie, distributie, symbolische productie en literaire consumptie – die in het schema van Dorleijn en Van Rees nog functioneel van elkaar onderscheiden worden – in het hedendaagse Nederlandstalige literaire veld met elkaar interageren en verweven zijn. Daartoe hanteer ik een sociologisch geïnspireerde prosopografische methode (Broady 2000), waarbij systematisch een breed scala aan gegevens wordt verzameld en geanalyseerd – in dit geval over vandaag actieve auteurs van Nederlandstalige literatuur (proza, poëzie, drama) voor volwassenen. Binnen deze studie worden data met betrekking tot literaire consumptie onder de loep genomen: vermeldingen van literaire werken in toplijsten, aantal drukken en uitgaven, aanwezigheidsgraad in de collectie van openbare bibliotheken, leencijfers van openbare bibliotheken, en aanwezigheid in de publieke ruimte (bijvoorbeeld het aantal volgers op sociale media). Deze gegevens worden in verband gebracht met andere variabelen zoals sociodemografische kenmerken, publicatiedata, indicatoren van professionalisering en indicatoren van erkenning, om antwoorden te bieden op vragen als: Wat is het profiel van de auteurs wier werk het meest aanwezig is in bibliotheken? Welke genres worden het meest ontleend? Wat is de samenhang tussen een hoge aanwezigheidsgraad van literaire werken in openbare bibliotheken en literaire erkenning op andere vlakken? Op die manier beoog ik inzicht te verkrijgen en te verschaffen in de dynamiek van het hedendaagse Nederlandstalige literaire veld, en in het bijzonder in de rol die de lezer daarin speelt.

Bibliografie

Bax, J., Dera, A., Oerlemans, A. & van der Starre, K. (2022). Het literaire veld als schema: actuele kanttekeningen bij een dominant model in de neerlandistiek. *TNTL*, 138(2), 164-180.

Broady, D. (2002). French prosopography. Definition and suggested readings. *Poetics* 30(5-6), 381-385.

Dorleijn, G.J. & van Rees, K. (2006). Het Nederlandse literaire veld 1800-2000. In: G.J. Dorleijn & K. van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland in 1800-2000* (pp. 15-37). Vantilt.

Franssen, G. (2022). Voorbij het veld: beperkingen en mogelijkheden van de veldtheorie voor de Nederlandse letterkunde. *TNTL*, 138(3), 255-269.

Van der Starre, K. (2021). *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie*. Universiteit Utrecht.

De tekstgebruiker door de eeuwen heen: *material reading* als een emanciperende vorm van lezen - Renske Hoff (Universiteit Utrecht) & Kila van der Starre (Universiteit Utrecht)

Het onderzoeken van manieren waarop reële tekstgebruikers betekenis geven en gaven aan literaire teksten is in opkomst in de neerlandistiek. De *material turn* heeft ook modern letterkundigen doen inzien dat zowel tekstuele inhoud als de materiële eigenschappen bijdragen aan de betekenis van een literaire tekst.

Middeleeuwse letterkundige Renske Hoff en modern letterkundige Kila van der Starre ontwikkelden samen een analysemodel voor het uitvoeren van een *material reading*. Daarin wordt het nauwkeurig analyseren van de verbale elementen van een tekst (de linguïstische code) gecombineerd met het nauwkeurig analyseren van de materiële aspecten van een tekst (materiële code), zoals de ruimtelijke context, gebruikerscontext, makerscontext, vormgeving van het object en vormgeving van de tekst.

In hun lezing demonstreren Hoff en Van der Starre hoe ze het analysemodel inzetten voor het onderzoek naar de tekstgebruiker door de eeuwen heen, zowel binnen als buiten het boek. *Wie/wat* is een gebruiker van een tekst? *Waar* is de gebruiker 'aanwezig'? *Waarom* is die vraag relevant voor letterkundig onderzoek? *Hoe* kun je dat letterkundig onderzoeken? Vervolgens laten ze zien dat het uitvoeren van material readings een emancipatie van de gebruiker teweeg kan brengen in de neerlandistiek. Het analysemodel kan namelijk perspectieven (zoals die van niet-professionele gebruikers, vrouwen, niet-academisch geschoolde gebruikers, gebruikers van kleur, gebruikers in onderbelichte klassen) en vormen van lezen (zoals scannend lezen, lezen in het voorbijgaan, belichaamd lezen en lezen-luisteren) blootleggen die eerder niet of nauwelijks academisch waargenomen en/of erkend werden.

Hoff en Van der Starre passen het analysemodel toe op historische en moderne casussen. Ze gaan daarmee op intertemporele en interdisciplinaire wijze de uitdaging aan die Amaranth Borsuk formuleerde in haar studie *The Book* (2018): 'Our challenge, as students of the book, is to think about the way its materiality is both a product and constituent of its historic moment.'